

MEMLÛK KIPÇAKÇASIYLA YAZILMIŞ *DU'Ā'Ü'S-SEYFĪ*

*Tanju ORAL SEYHAN**

ÖZET

Memlûk Kıpçakçasıyla yazılmış bilinen eserlere muhtemelen Ebû Abdullah Muhammed Dimyatî tarafından yazılmış "Du'ā'ü's-seyfî" risalesini de eklemeliyiz. Bu risale, mevcut bilgilere yeni bir şey katmaktan öte harekeli olması sebebi ile bilinenleri doğrular ve tanıklar niteliktedir. Dil bakımından bu önemi yanı sıra Eski Edebiyatta bir dönem çok kullanılan "Du'ā'ü's-seyfî" ile ilgili inançları da ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler:

Memlûk Kıpçakçası, Du'ā'ü's-seyfî, Ebû Abdullah Muhammed Dimyatî.

Üzerinde çalışılan risale, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Reisülküttab bölümü 1162/16 numarada kayıtlı bir mecmuanın 199b/8-203a/1 sayfalarında yer alır. Risalenin içinde bulunduğu eser, 5 Muharrem 789 (M. 26 Ocak 1387)'da yazılmıştır. 263x180, 175x115 mm. ölçülerinde olup tamamı 243 varaktır. Her varakta 17 satır olmakla birlikte kenarlarda da risaleler bulunur.

Eser, talik hatla, nispeten düzenli bir şekilde harekelenmiştir. Sayfa ortalarına doğru yazılarda yıpranmalar, mürekkep karışmaları görülür. Bu sebeple metinde birkaç yer okunamamış, bazı yerlerde de okuma güçlükleri çekilmiştir.

Yazmanın sonunda müellif adı olarak Şafî mezhebine bağlı gösterilen Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Ali bin Hasan bin Ahmed bin Halil bin Yusuf ibn Hureybe el-Mısırî beledi'l-Dimyatî kaydı bulunur. Yazmada üzerinde çalışılan risalenin dışındaki risaleler Arapça olarak kaleme alınmıştır. *Hazā āhirü mâ-kaşdetü min hazā'l-kitāb* [242b-243a] adlı bölümde eserin yazılış amacının çeşitli dinî konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak olduğu belirtilir. Bu eserin tamamını içeren ifadelere bakılarak üzerinde durulan risaleyi de aynı şahsın yazdığı düşünülebilir.

* Yard. Doç. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / tseyhan@fened.msu.edu.tr

János Eckmann, Memlûk Kıpçak edebiyatının diyalektlerini “(a) Asıl Memlûk Kıpçakçası (b) İki alt guruba ayrılan Oğuz-Kıpçak karışık diyalakti: (1) Kıpçak unsurlarının hakim olduğu diyalakt (2) ... Osmanlı Türkçesi unsurlarının hakim olduğu diyalakt” şeklinde sınıflandırır.¹ *Du‘â‘ü’s-seyfi*, Mısır’da kaleme alınmış olup J. Ecmann’ın tasnifinde b grubunda 2. alt bölümde (Memlûk Kıpçak Türkçesinin Oğuz-Kıpçak karışımı dili özellikleri gösteren bir diyalakt) değerlendirilebilir².

İncelenen risale, iki bakımdan önem taşımaktadır:

1. D i l : Din değişikliğine paralel olarak Türk edebiyatında dinî eserler önemli bir yer tutmaktadır. İslâmiyetin kabul edilmesiyle bu tür eserlerin sayısı artmıştır. Bunlarda esas olarak hâl, din ile ilgili bilgiler verilmek istendiği için sanat endişesi olmadan sade bir dille yazma ön plândadır. Yine bu sebeple eserlere konuşma dili özellikleri de yansımaktadır. *Du‘â‘ü’s-seyfi*, XIII ve XIV. yüzyıllarda karışık dil özellikleri gösteren Türk dilinin bu dönemi hakkındaki bilgilerimize telâffuz ve söz varlığı bakımından katkıda bulunmaktadır.

İncelenen metin kısalığına rağmen harekeli olması ve kanaatimizce Türkçenin fonetiğinin Arap kökenli alfabeğe uygulama çalışmalarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu düşünce ile öncelikle çok uzun olarak değerlendirilebilecek bir yazım kuralları bölümü oluşturuldu ve transkripsiyonlu metne hareketlerin ve yazımın yansıtılmasına özen gösterildi. Yazım ikiliklerinde de ağırlıklı olan bir şekil tercih edildi.

2. K ü l t ü r : *Du‘â‘ü’s-seyfi*, bugünkü inanç ve kültür hayatımızda pek yeri olmamakla birlikte, bir dönem özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda çok bilinen bu dua etrafındaki inançların ne olduğunu aydınlatmaktadır.

Divan edebiyatında, kaynaklarda *Duâ‘ü’s-seyf* veya çoklukla duâ-yı seyf “kılıç duası” adıyla geçen, Hz. Ali’ye atfedilen ve muhtemelen onun meşhur kılıcının etkisiyle meşhur olan, *Du‘â‘ü’s-seyfi ve'l-Hırz el-emânî*, kütüphane-

¹ János ECKMANN (Haz.: Osman Fikri Sertkaya, 1996), “Memlûk-Kıpçak Edebiyatı”, *Harezm Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Ankara, 53-54.

² Agâh Sırrı Levend bu risalenin yazarının bilinmediğini ve Çağatayca olduğunu ileri sürer: “Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri”, *TDAY Belleten*, Ankara 1972, s. 79.

³ Kaynaklarda *Du‘â‘ü’s-seyfi ve'l-Hırz el-Yemânî*, Hâzret-i ‘Alî, El- Hırz el-Yemânî el-meşhûr bi’s-seyfi Muhammed bin ‘Alî el- Aḥbarî en- Nişaburî el-Hindî el- Hemedanî el-maḥtûl gibi farklı adlarla geçer. Kaynakların çoğunda *hırz-ı Yemânî* (يماني) olarak muhtemelen yanlış olarak geçen isim *Hırz-ı emânî*’dir. “Bir meşhur uzun duâdır ki Arapça, Farsça şerhleri vardır. Gayetle mübarek duâdır. Husûsâ tedbir-i a’da için ana meşgul olursa ziyâde müessirdir.” (Onay’dan: 204, Sûdî, *Hâfiz Şerhi*, I, 292). Alıntıda dillerin dışında Eski Türkiye Türkçesiyle de şerhi vardır (Süleymaniye Kütüphanesi, *Duâ‘ü’s-Seyfi ve şerhi*, İsmihan Sultan, 200/2, Talik, 17-22 y., 11 satır).

lerde pek çok nüshası olan dua kitaplarında yer verilmiş, müstakil kitap olarak düzenlenmiş bir duadır⁴. Ayrıca *hamâ'il* kelimesinin esas anlamının “kılıç bağı” olması da ilgi çekicidir.

Metindeki Dua ile İlgili İnançlar

Metinde belirtildiğine göre bu duanın, belirli günlerde oruç tutularak okunması ile insanın yeni doğmuş gibi günahsızlaşacağına, her günaha kefaret olacağına, arşın etrafında ve cennette yazılı olduğuna, kıyamet günü cennet kapılarını açacağına; yine bu dua gücü ile Azrail'in can aldığına, Cebrail'in göğe yükseldiğine inanılır. Ayrıca bu duayı okuyan Muhammet ümmetinin kıyamete kadar rahmet içinde bulunacağına; kabir azabından emin ve korkusuz, iki dünya kaygısından uzak olacağına; günahlardan arınıp cehennem ateşinden kurtulmuş ve Hz. Muhammet'in şefaatine kavuşacağına; kendisine Cebrail, Mikâil, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammet'in sevaplarının verileceğine işaret edilir. İnsan bütün ömründe bu duayı bir defa bile okusa o kişi kıyamet günü Burak ile cennete gönderilerek Hz. Muhammet'e komşu edilir. Bu duayı beş kez okuyup uykuya yatınca Hz. Muhammet'in rüyada görüleceğine; yine bu duanın okunmasından dolayı okuyanın tüm ihtiyaç ve isteklerinin yerine getirileceğine, borçlarını kolayca ödeyeceğine ve dünyadaki bütün ağaçlar kalem olsa bile bu duanın niteliklerinin yazılamayacak kadar çok olduğuna işaret edilir.

Bu duayı bilip başkalarına öğretenin İsmail Peygamber soyundan yetmiş kişiyi satın alıp azat etmiş sevabını kazanacağı; fakat bu duayı bilip de öğretmeyenin Tanrı'dan büyük azap göreceği belirtilir.

Yukarıda belirtilen özelliklerinden ve bunlara inançtan olsa gerek günümüzde pek görülme de üzerinde çalışılan dua edebiyatta işlenmiştir.

Duanın *virâ olma özelliğini* gösteren ilgi çekici bir hikâye Aşık Çelebi tezkiresinde geçer: “ 60b/16.... şalavât-ı secdeden sonra her gün virâ-i du'â-yı seyf ile meşhûr hırz-ı Yemânî imiş ki hâkında demişler dürr-i beyt:

Ender penâh-ı hırz-ı yemânî ger yahtem

Hezâr düşmen-cânî be-rihtem

“*Hırz-ı Yemânî sığınağında ona bel bağlanarak binlerce düşmanın canını aldım*”,

⁴ Dua es-Sayfi va hırz al-yamanî adıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde Fatih bölümünde, 2618/I numarada H. 835 yılında nesih hatla yazılmış, her sayfasında 3 satır bulunan, 66 yapraklık çok güzel bir eser vardır. Bunun yanında yine sadece bu kütüphanede Dua-i seyfi, Dua al-Seyfî, Dua Seyfî, Ed-dua as-Seyf v.b. adlarla dua kitaplarında yer almıştır.

Ona iştiğâlinde pâdişâh bitmezden muqaddem selâma varmağda geç degünürmiş adam üzerine gelüp, buyurun, dirmiş. Āhır Ca'fer Çelebiniñ nihâl-i âmâl u ma'âli cevzâya irmişken sarsar-ı fitne-i töhmet hıyânet etdi"⁵. Alıntıdaki beyitte duanın koruyucu vasfı ortaya konulmaktadır.

Şam Beylerbeyi'ne kılıç ve kalkan verme münasebetiyle Nev'î'nin Sultan Murad'a verdiği kasidede de bu motif kullanılır:

Duâ-yı seyf okurdum sanki vird-i subh-gâhımda

Getürdiler önüme bir mücevher tığ-i bürrânı [Nev'î, Kaside XLVI-2:138]

Duanın ayrıca *muska olma özelliği* de vardır. Du'â'ü's-seyfî ve'l-Hırz el-emânî adındaki *hırz* kelimesi koruyucu, muska anlamlarını taşımaktadır⁶. Çeşitli amaçlarla ve farklı şekillerde hazırlanarak boyunda, kolda ve başka yerlerde taşınan muska ile ilgili inançlara daha VII-XIV. yüzyıllarda Budist Uygurlarda, Türkistan Türklerinde rastlanmaktadır⁷. İslâm çevresinde bir gelenek teşkil eden muskalarda daha ziyade Allah'ın isimleri, melek isimleri, Kur'an sureleri ve başkaları görülür. Allah'ın isimlerinin bulunduğu bu dua [202b/6-8] ile ilgili risalede de 202b/16- 203a/8'de duanın muska olarak üzerinde taşınmasının, boyuna asılmasının hatta mezara bu muska ile birlikte gömülmenin yararlarından bahsedilir. Burada ilgi çekici olan İslâmiyette ölünün üzerinde kefenin dışında bir nesnenin bulunmasıdır.

Bu duanın muskalarda yer aldığı Divan edebiyatında da işlenir.

“*Du'â-yı seyf* hakkı için kesersen başını Zâtî

Kesilmez senden ey hûnî cihândan inkıtâ' eyler” [Zâtî Divanı, C.I:395]

“*Du'â-yı seyf* ile ol düşmeni ider teshîr

Meger hamâ'il olup zahm-ı tîri kurtara ser” [Nev'î: 55]

“Gerden-i câna *du'â-yı seyf* asar gâzîlerüz

Gerçi gam maktûlıyuz lîkin cihân kattâlıyuz” [Kınalızâde Tezkiresi, Tulûî, C. II:586]

“Ceng için agyâr ile meydâna girdüm şîr-vâr

El urub bil bağladum *seyf-i du'âya* bilmiş ol” [Rumelili Zaîfî: 220]

⁵ G. M. Meredith-Owens (), *Tezkere of 'Āşık Çelebi*, London 1971, s. 60b.

⁶ Muska ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: “Hamâ'il”, *İ.A.*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1967, V/1, 172.

⁷ R.Ahmet Sevengil, *Eski Türklerde Dram Sanatı –Türk Tiyatrosu Tarihi I*, Ankara 1969, s. 22.

DİL BİLGİSİ İNCELEMESİ

1. Yazım Özellikleri

1.1. Ünlülerin yazımı için kullanılan yazı işaretleri

Metinde Türkçe kelimelerde ünlüler çoğunlukla yazılmıştır. Ünlü değeri olan *üstün*, *ötre* ve *esre* ya ünlüyü karşılayan *elif*, *yâ* veya *vâv* ile birlikte ya da sadece ünsüzle birlikte kullanılmışlardır.

Kelime başında ünlüler çoklukla harekeli, *hemzeli elif* ile (ا , إ , ؤ) gösterilmenin yanı sıra *yâ* üstü *hemze* ؤ de görülür. *Yarlıgağan* [199b/10] kelimesindeki ön ses *yâ* bu şekilde yazılmıştır.

Alıntı kelimelerde meydana gelen ses türemeleri de bazen yazıda gösterilerek bunların orijinal yazımları Türkçeleştirilmiştir: *vaqtın* / *vaqıtta* (وقتين , وقتينا) [202a/13, 203a/11], *halk* / *halık* (خلق , خلق) [201b/11, 202b/13], *Burak* (بُراق < بُراق) [201a/15], *Cibrā'īl* / *Cibrīl* (جبريل , جبرائيل) [200a/2, 199b/14], *müzd* (مُزْد , مُزْد) [202b/15, 203a/1].

1.2. Ünsüzlerin yazımı için kullanılan yazı işaretleri

1.2.1. Şedde: Aynı iki ünsüzü belirtmek üzere kullanılmıştır. Bazı kelimelerde ise kullanılmamaktadır: ‘azze (عَز) [199b/16, 200a/6], ayt(t)ı (أَيْتِي) [200a/7] v.b.

1.2.2. Sükûn: Sükûn ünsüzün harekesiz olduğunu belirtmenin dışında, ünlü karşılığı kullanılan h'nin üzerinde de kullanılmıştır (ه): Medîne (مَدِينَة) [199b/11], rûze (رُوْزَة) [200a/11], Mekke (مَكَّة) [199b/11]. Nûn kef ile yazılan damak n'sinde de nûn'un üzerinde sükûn görürüz: *kingez* (كِنْتَاژ) [202a/8], *köngil* (كُونْگِل) [202b/4], *mengizer* (مَنْگِزَار) [201a/11].

1.2.3. Tenvin: III. Teklik şahıs iyeliklerinden sonra gelen n belirtme durumu eki yazımında ‘azābin (عَذَاب) [203a/9], ayrılma durumu ekinde *anadan* (نَادَان) [200b/11] görülür.

1.3. Ünlülerin yazılışı

Metinde ünlülerin yazılışında tam bir karışık tutum söz konusudur. Bir yandan Uygur imlâsının etkisiyle Doğu Türkçesi sahasında olduğu gibi kelimelerde ünlüler yazılır hatta hareke ile de belirtilir; diğer yandan Oğuz sahasında olduğu gibi ya sadece hareke ile vokaller gösterilir ya da hareke de kullanılmaz. Bu sebeple seslerin yazıda gösterilişi yanı sıra farklı telâffuzların imlâya yansımaları kelimelerde çok şekillilik vardır.

Türkçe kelimelerde: *barça* (بَرَجَا , بَرَجَا) [202b/2, 203a/11], *bir* (بِير , بِير) [199b/13, 201a/14], *birlik* (بِيرْلِيك , بِيرْلِيك) [200a/9, 202b/8], *bol-* (بُولُ , بُولُ) [200b/11-12, 201a/12], *kendü* (كَنْدُو , كَنْدُو) [202b/14, 202b/17], *kul* (قَوْلُ , قَوْلُ) [201b/3, 200b/10], *tiginçe / teginçe* (تِكْنِجَا , تِكْنِجَا) [200b/3, 200b/16], *yazuk* (زَوْقُ يَا , زَوْقُ يَا) [201b/12, 200a/13].

1.3.1. /a/ ünlüsünün yazılışı

Başta yazılışı: اَ, ا: *ayıt-* (أَيِت , أَيِت) [201a/17, 200a/16, 202a/15], *aç-arda* (أَجْ أَجْ) [200a/12], *alsa, alur* (أَلْ أَلْ) [202a/1, 200a/17], *ay* (أَيَّ أَيَّ) [201a/11, 200a/10].

Ortada yazılışı: اَ, —, ا: *barça* (بَرَجَا , بَرَجَا) [202b/2], *agaçlar* (أَغَاجَلَارْ) [201b/10], *bar-durur* (بَارْدُورُورُ) [202b/8], *mansa* (إِنْسَا , إِنْسَا) [202b/9, 200a/9].

Sonda yazılışı: اَ, ا: *kurla* (قَوْلَا) [201b/14], *ya* (يَا) [202a/1], *kuydursa* (قَيْدُورْسَا) [203a/7/8].

1.3.2. /e/

Başta yazılışı: اَ, ا: *eksilmegey* (اَكْسِيلْمَكَاي) [203a/6].

Ortada yazılışı: اَ, —, ا: *ötemek* (اوتَمَاك) [202a/8], *ketergey* (كَتَرْمَكَاي) [201a/1], *kingez* (كِنْتَاز) [202a/8], *bergen* (بَرْمَان) [199b/10].

Sonda yazılışı: ا: *birle* (بِيرْلَا , بِيرْلَا) [199b/10, 202b/4], *tegresinde* (تَكْرَاسِيْنْدَا).

1.3.3. /é/ اِيَّ , اِيَّ , اِيَّ

Metinde elif / hemzeli elif ve yâ'nın üstünle harekelenmesi ile belirtilen (اِيَّ) é'nin yazımında bir düzenlilik yoktur. Metinde, bir yerde geçen *ér* (اِيَّ) [201b/7] kelimesinin yanı sıra, **e, kapalı e ve i**'li olmak üzere çok şekilli yazılışlara rastlanmaktadır: *eç / iç / éç* (أَجْ , أَجْ , أَجْ) [200b/14, 203a/11, 200b/7], *er- / ér- / ir-* (اِرْ , اِرْ , اِرْ) [202b/1, 202a/11, 199b/14]. *eçindeki* (اِيَّكِي) [200b/14]. Ayrıca, kapalı e'li şekilleri olmayan e ve i'li olmak üzere iki şekilli kullanılan, kapalı e'li olup yazımı kesinleşmemiş şekiller de görülmektedir: éki [201a/2], *béş* [201b/14], *bişinçi* [200a/11]; *ber-* [199b/10], *bir-* [201a/3]; *tiginçe* [200b/3], *teginçe* [203a/10].

dille birlikte imlâ da değiştirilmiş, yani Kıpçak imlâsında كك yerine كك geçmiştir⁸.

Divanü Lügati't-Türk'te rastlanan⁹, Oğuz imlâsında kullanılan damak n'si için كك yerine كك kullanımının gerçekten damak n'sini mi yoksa g sesini mi gösterdiğini belirtecek bir işaret yoktur. **ng** sesinde Köktürkçeden beri izlenilebilen **g**'ye değişme veya **ng** ayrışması örnekleri çok olmamakla birlikte görülmektedir¹⁰. Metinde كك 'in değerlendirilişinde kullanım alanı birkaç kelime ve ilgi ekiyle sınırlı kalıp bütün damak n'li ekleri kapsamadığı, kalın sıralı kelimelerde غ değil yine كك kullanıldığı için doldurarak (**n**)g şeklinde okuma tercih edildi.

Şu kelimelerde **-ng-** > **-ng-** ayrışması gibi değerlendirilebilecek bir harekeleme yapılmıştır: *yangala* (يَنكالا) [200b/11], *kingez* (كِنكاز) [202a/8], *köngil* (كُونكِل) [202b/4], *mengizer* (مَنكزار) [201a/11], *ümmetlerine* (اُمُّمُّنلارينكا) [201a/9]; Ancak metinde kalın sırada kelimelerde bir **-ng** şekli görülmediği için bu, ayrışmadan ziyade belki de telâffuza işaret eden bir yazım özelliği olarak görülmüş, metnin transkripsiyonunda **ng** olarak belirtilmiştir.

Kuman Kıpçak sahasında bu ayrışmaya ait örneklere az da olsa rastlanmaktadır: “Codex Cumanicus: teñri, tengeri ; el-Çavānīn: tağrı”¹¹.

1.5.2. /t/ Ünsüzlerin yazıya geçirilmesinde son ünsüzü /t / olan kelimelere bulunma durumu, ayrılma durumu; görülen geçmiş zaman gibi ekler getirildiğinde seda bakımından ünsüz uyumuyla birlikte şedde konulmaksızın gelenekleşmiş şeddeli bir yazım söz konusudur *rek'at-ta* (رَكْعَاتَا) [202a/2], *ayt-tı* (اَيْتِي) [199b/13].

Eklerin yazımı Yapı Bilgisi bölümünde ait oldukları konularda incelendi.

⁸ P.B. Golden, “Kuman-Kıpçaklarda Din Meselesi”, *Hasan Eren Armağanı*, Ankara 2000, sf.: 167.

⁹ “Kelsē üme tüşürgil tınsın anı(n)g (اِنك) urukluk

Arpa saman yagutgil bulsın atı yaruklık” (D.L.T., II, 316)

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Saadet Çağatay, “Türkçede ñ ~ g sesine dair”, *TDAY Belleten 1954*, 2. baskı, Ankara 1988, s. 15-30.

¹¹ P.B. Golden, a.g.m., s. 167.

2. SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

2.1. ÜNLÜLER

2.1.1. Ünlü değişimleri

2.1.1.1. e/i: →1.4.3.

2.1.2. Ünlü uyumu

Kelime de: Bütün kelimelerde düzlük yuvarlaklık bakımından tam bir uyum görmek mümkün değildir. Uyumsuz örneklerin yanı sıra iki şekilli olarak kullanılan örnekler de vardır: *kendü* [203a/7], *büri-* [202b/5], *ıaygu* [201a/1] / *ıayku* [200b/4], *altun* [202b/15], *konşı* [201b/6], *köni* [203a/5], *köngil* [202b/4], *yazuk* [201b/12], *yolu* [201a/10], *tanuık* [200a/8], *tamuğ* [200b/5], *satun* [202b/14]; *oıı-* (19) [201b/14] / *oıı-* (1) [202a/10-11].

Ekl er de: Bu bakımdan metinde diğer lehçe ve şive sahalarından farklı bir kullanım söz konusu değildir. +nçI, +IIK, +IU , -duık/-dük, +sI, +I, +nI, III. teklik şahıs emir eki -sUn, III. teklik şahıs çekiminde -DI, -ur/-ür düzlük yuvarlaklık uyumu dışında kullanılmaktadır. *yaruık-lık* [201a/10], *yazdur-* [203a/7], *yaz-ıuı* [200b/15], *ęazılııkka* [202a/10], *'azāb-lu* [202b/12], *bitig-lü* [200a/14], *bar-duıkumda* [202a/10], *ber-ür érdi* [202a/16], *bil-ür sen* [201b/2], *kıl-sun* [202a/1], *altun-ı* [202b/15], *borc-ı* [202a/7], *ıul-umnı* [201b/5], *on tört-ünçı* [200a/11].

2.1.3. Ünlülerle İlgili Ses Olayları

2.1.3.1. Hece kaynaşması: Oğuz etkisiyle iki kelime de kaynaşma görölmektedir: *bererdi* (<ber-ür er-di) [202a/16], *yaz-ar-sa* < yaz-ar erse [201a/1].

2.1.3.2. Ünlü yuvarlaklaşması: *kürtü* < *kirtü* [202b/4]

2.1.3.3. Ünlü türemesi:

Türkçe kelimelerde: *Yavulaık* < *yavlaık* [199b/15] kelimesinde görölmektedir.

Alıntı kelimelerde: *ıalıık* (ıalıık) [202b/13], *ıalııkları* [201a/12], *vaıt-tıa* (وَ قِیَا) [203a/11], *'afuv* [200a/1]. Bu kelimelerde düzenli olarak ünlü türemesi meydana gelmiyor: *ıalıı* [201b/11], *vaıtın* [202a/13].

2.1.3.4. Orta hece ünlüsünün korunması: *menęize-* [201a/11], *boyuna* [203a/5], *ayıt-* [201a/17, 12 yerde] / *ayt-* [200b/10, 6 yerde].

2.2. Ünsüzler

2.2.1. Ünsüz değişimleri:

2.2.1.2. **b-> m-** : Bu ses değişiminde m'den yana bir tutum gözlenmektedir: *yüz mi(n)g* [203a/1], *manğa* [202a/11], *men* [200a/3], *mengize-* [201a/11], *min-* [201b/1], *munlarga* [201b/8], *munlarnı(n)g* [201b/9].

2.2.1.3. **-ş- < -ç-**: *neşe* [202a/6].

2.2.1.4. **t- > d-** : Esas itibariyle metinde t'ler korunmuştur. Burada Oğuz etkisi az görülmektedir: *tağı* (7) [201a/1], *tağı* (1) [202b/9] / *dağı* (1) [202b/10], *dağın* (2) [201a/13]; *tur-* (3) [200a/14] / *dur-* (2) [202b/8] örnekleri dışında *tik*(1) [201a/11], *tige* (1) [201b/6], *tigme* (2) [200a/11], *ti-* (14) [2/1a/13], teginçe / tiginçe v.b. örneklerde karışık bir kullanım söz konusu değildir.

2.2.1.5. **-f-> -y-** : Fars imlâsı etkisi ile bu ses değişimi, Doğu Türkçesinde olduğu gibi, bu metinde de görülmektedir: *Cibrāyil* (3) [200a/2]. Yine bu kelimenin daha ileri bir değişim ile *Cibrīl* (9) [199b/14] biçimi kullanılır.

2.2.1.6. **-g , -ğ > Ø** : Oğuz Türkçesinde olduğu gibi gerek kök/ gövde gerekse ek sonundaki bu seslerde yer yer düşme örnekleri görülmektedir: *ķamuğ* (6) [201a/13] / *ķamu* (1) [201b/3]; ancak *ķapuğ* [200a/15], *ķoru* [203a/8].

+IU < -luğ / -lüğ eki Oğuzca etkisindedir: *'azāb-lu* < *'azāb-lığ* [202b/12], *bitig-lü* < *bitig-lig* [200a/14], *tür-lü* < *tür-lüg* [203a/6, 200a/13] örneklerinde ekin son ünsüzünün düştüğü görülür.

2.2.2. Ünsüzlerle İlgili Ses olayları

2.2.2.1. **Benzeşme**: Ünsüzlerde düzenli olarak temas derecesi ve teşekkül noktası bakımından bir benzeşme görülmez. Metinde sedalı ünsüzden sonra veya iki ünlü arasında sedasız ünsüz **ķ**'nin tercihi yönünde bir meyil vardır. *ķanķı* (4 yerde) [202a/7] < *ķanğı*, *tağı* (1 yerde) [202b/9] < *taķı* (7 yerde) [203a/4 v.b.], *yarlığa-* (3) [199b/10] / *yarlıķa-* (1) [199b/16], *ķayķusı-dan* [200b/4] < *ķayģu* [201a/1]. -GAy, -KA eklerinin kullanımında da seda bakımından karışıklık görülür: *ayıt-ģay* [201a/17], *aç- ğaylar* [200a/15]; *ķiyāmatģa* [202b/3] gibi uyum dışı örnekler yanında *uķmaķķa* [201b/5], *ķulģa* [203a/1] bulunur.

2.3. Ek Uyumsuzluğu: Metnin kısalığı sebebiyle Doğu Türkçesindeki gibi bir ek uyumsuzluğu belirlemeye yardımcı olacak derecede yeterli örnek olmasa da -IK, -ka / -ğa eklerinin alıntı kelimelere bir iki örnekte kalın sırada ek kullanımı görülmektedir. *‘āfiyetlik* [202a/4] örneğindeki uyum dışında *gāzīlık-ka* [202a/10], *harīşlık* [199b/16], *peygāmbarlık-ğa* [200a/9]

3. YAPI BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

3.1. İsim Çekim Ekleri

3.1.1. İyelik ekleri: I. ve II. şahıs iyelik eklerinin yardımcı ünlüsü uyum dahilindedir: *kul-u-m* [201b/5], *karındaş-ı-m* [200a/1], *kul-u-nġ* [201b/3], *harīşlık-ı-nġ* [199b/16]. III. teklik şahıs iyelik eki de düz şekillidir: *belā-sı-n-dan* [203a/2], *altun-ı* [202b/15].

3.1.2. Zamir n'si : Metinde bir örnek dışında bu ses yazıda belirtilmektedir: *imāmları-n-dın* [199b/11], *mağāmi-n-da* [199b/13], *birligi-n-e* [200a/9], *küni-n-de* [200a/15]; *kaykusı-dan* [200b/4].

3.1.3. Durum Ekleri

3.1.3.1. İlgi durumu: -nġ , nI(n)g (ك , نيك) Ekin Kıpçakça ve Oğuzcanın etkisiyle ikili bir yazımı vardır. *seni(n)g* (سنيك) [199b/15, 200b/2], *aynı(n)g* [200a/1], *munlarını(n)g* [201b/9], *kimni(n)g* [201b/16], *kişini(n)g* [202a/7], *anı(n)g* [202b/6], *celleni(n)g* [202b/7]. → 1.6.1.

Bir yerde ek ünlüden sonra -(y)inġ şeklindedir: *Tenġri-y-inġ* (تئكري بيك) [200a/8-9].

3.1.3.2. Belirtme durumu: -nI ; -n (ن , — , ني): *Öġüt-i-n* [202a/12], *kulum-nı* [201b/5], *kaşusı-n* [201b/13], *borcı-nı* [202a/8].

3.1.3.3. Yönelme durumu: -GA, -A, -nġA'dır (غا , قا , كا , نا , نا): *du‘ā-ğa* [202b/9], *uçmağ-ka* [201b/5], *kıyāmat-ğa* [203a/9], *kul-ğa* [203a/1], *birlig-i-n-e* [200a/9], *fāzl-ı-n-a* [200b/16], *tün-i-n-e* [201a/11]; sanġa [202a/6], *boyun-a* [203a/5], *tilemeg-e* [199b/15], *oğımağ-a* [202b/16].

Metinde iki yerde de II. teklik şahıs iyelik ekinden sonra -nġ- > -ng- ayrışmasının görüldüğü örneklerde -e kullanılmaktadır: *ümmetlerinġ-e* [200a/8, 201a/9]. -nġa / -nge Harezmi sahası özelliği olarak gösterilmektedir.

3.1.3.4. Bulunma durumu: -DA (دا , تا): *fēriştehler-de* [201a/4], *peygāmbarlar-da* [201a/5], *ümmetlerinġ-de* [200b/2].

3.1.3.5. Ayrılma durumu: -DIn ; -DAn (دين , دَا). Ekin –*DAn* (25 yerde) şekli yanı sıra –*dın* / –*din* (9 yerde) şekli de görülür: *kaçkısı-dan* [200b/4], *otın-dan* [200b/5]; *dünyâ-dın* [200a/4]. Aynı kelimenin ekin her iki biçimi ile de kullanımı söz konusu: *belâsı-dın* [203a/2] / *belâsın-dan* [203a/3]. *andan* [200a/16, 203a/10 v.b.] / *andın* [199b/14, 200a/6].

-da / -de bulunma durumu eki ile de ayrılma fonksiyonu karşılanmıştır: *ferişteler-de* [201a/4], *peygâmbarlar-da* [201a/5], *ümmetlerinġ-de* [200b/2].

3.1.3.6. Eşitlik durumu: -ça (حَا): *Ağır-n-ça* [201b/12], *kılmış-ça* [202b/15].

3.1.3.7. Vâsıta durumu: -le, -n (لَا , ن): *ömrin-le* [201a/14], *vakti-n* [202a/13].

3.1.4. Soru eki: mu. *Birgey mu* [201a/4].

3.2. Fiil Çekim Ekleri

3.2.1. Şekil ve Zaman Ekleri

3.2.1.1. Görülen geçmiş zaman eki: -D° (تِي , دِي , ثُو , دُو). Sonu *t* ile biten kelimelerde Doğu Türkçesinde olduğu gibi şeddeli bir yazım uygulanmaktadır: *öğret(t)i* [202b/1], *ayıt(t)ı* [199b/13], *tut(t)um* [202a/12] v.b. Diğer durumlarda ekin ünsüzü ve uyumdaki ünlüsü ses değeriyle yazıya aktarılır: *tut-tu-m* [202a/12], *bol-du-nġ* [200b/1-2], *ay-dı* [200a/1].

3.2.1.2. Geniş zaman eki: -Ur ; -Ar ; -r (رُ , رُو , رُو , رُ): *al-ur men* [200a/17], *bil-ür sen* [201b/2]; *kör-er* [202a/14], *menġize-r* [201a/11].

3.2.1.3. Gelecek zaman: -ğay/ -gey (كَايُ , غَايُ). Metinde geçen örneklerde ünsüz uyumuna tâbi değildir. *Aç-ğaylar* [200a/15], *ayıt-ğay* [201a/17], *bir-gey-ler* [200b/9].

3.2.1.4. Emir kipi: -AyIm, -kil / -ğıl, -sun, -elüm (عَيْلُ , كَيْلُ , اَيْمُ) (سُونُ): *ayt-ayım* [202a/6], *öğret-eyim* [200a/4], *bar-ğıl* [201b/1], *kıl-sun* [202a/1]; sadece bir örnekte I. çoğul şahıs ekinin kullanımında Oğuz tesiri altında yuvarlaklaşma görülmektedir: *kör-elüm* [202b/3].

3.2.1.5. Şart kipi: -sa (سَا). Çekiminde yeterli örnek olmasa da zamirler ve II. tip şahıs eklerinin kullanıldığı görülür: *oķı-sa men* [202b/4]/ *çık-sa-m* [200a/5], *al-sa* [202a/1], *yaz-sa-lar* [200b/16], *bil-se-ler* [202b/11].

3.2.1.6. Gereklilik kipi: -sa kerek: *Oķı-sa-lar kerek* [200a/5].

3.2.2. İsim-fiili: er-, ir- ve ér-: *Bar ér-se* [201b/16], *maḳāmında ir-di-m* [199b/13]. Birleşik fiil çekiminde isim-fiilinin düştüğü örnekler bulunur: *yazarsa < yaz-ar er-se* [201a/1].

Bunun dışında isim cümlelerinde isim-fiilinin yerine *durur* ve şahıs zamirleri de kullanılır: *bar durur* [202b/8], *bitiglü turur* [200a/14], *Cibrîl men* [201a/15], *dōstı sen* [200a/3], *dōstum sen* [200a/2].

3.2.3. İsim-fiiller: -Gan , -mez, -mış: *Bil-gen* [199b/10], *yarlıġaġan* [199b/10] *oġımaġa bil-mez bol-* [202b/16], *toġ-mış-ça* [200b/11].

3.2.4. Zarf-fiiller: -p, -meyin; -dükte, duġumda, -arda: *Kör-meyin* [202b/2], *al-ı-p* [202b/14]; *öl-dükte* [203a/7], *bar-duġumda* [202a/10], *aç-arda* [200a/12].

4. CÜMLE BİLGİSİ

4.1. Söz Varlığı: Duaü's-Seyfte '*aleyhi's-selām* gibi dua sözlerinin dışında 179 madde başı vardır. Bunların 86'sı Türkçe, 93'ü alıntı kelimedir. Türkçe söz varlığı alıntı kelimelerin kullanımından daha geride kalmaktadır. Türkçe söz varlığında Doġu Türkçesi, Kıpçak ve Oġuzca özelliklerin bir arada görülmesiyle karışık bir kullanım gözlenmektedir. *ḳamuġ* (6) [200b/14] / *ḳamu* (1) [201b/13], *ḳayġu* [201a/1], *saḳıŝ* [201b/10-11], *esendi* [203a/8], *ḳurla* (5) [201b/14] / *kez* (1) [201b/3], *taḳı* (6) [203a/4] / *taġı* (1) [202b/9] / *daġı* (1) [202b/10], *daġın* (2) [202b/11], *savcı* (1) [201b/6] / *peygāmbar* (11) [202b/1], *kendü* [202b/14], *kōngil* [202b/4].

4.2. Cümle Çeşitleri

Metinde basit cümle türlerinden sıralı ve baġlı cümle çeşitleri, birleşik cümlelerden de şartlı birleşik cümle ve kim'li birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle olmak üzere zengin bir cümle yapısı görülür. Metinde rivayete dayalı bir anlatım söz konusu olduġu için konuşma dilinin pek çok özelliġi (devrik cümle, tekrar unsurları, ara cümleler v.b.) bulunur.

Dinî bir metin olması sebebi ile çokça geçen Tenġri, Muḫammed, Cebrāyil gibi özel isimlerden sonra dua ibareleri yer alır. Özel isimden hemen sonra yer alması beklenen bu ibareler yer yer fiilden sonra kullanılmıştır. Bazen de bu ibarelerin ek aldığı görülür: *Andan Melike'l-mevt ayıttı 'aleyhi's-selām* [200a/16]. *Tenġri 'azze ve celle'ning uluġ atları* [202b/7].

4.2.1. Basit cümle: Metindeki tek basit ve devrik cümle *Başladım Tenġri atı birle rüzī bérġen, yarlıġaġan* [199b/10]'dır.

4.2.2. Sıralı cümleler: *Gūr ‘azābından imin bolğay, iki cihān kayğusidan fārīg bolğay, tamuğ otından mu‘āf, ölümünden, zālīm sulṭānlar öçürinden imin bolğay* [203a/9-10].

4.2.3. Bağlı cümleler: Bunlarda *ve*, *taḳı*, *ve taḳı*, *ya*, gibi bağlama edatları kullanılmıştır: *Muḥammed öğretyim sanğa ve sen öğretkil ümmetleriñge ve taḳı sen tanuḳ bolğıl* [200a/7-8]. *Yā Muḥammed, kimni(n)g kayğusı bar érse kitergey ya sökliki bar érse kitergey ya oğul kız ḥācatı bolsa ya oğrı nese alsa tört rek‘at namaz kılsun tigme rek‘atta bir el-ḥamdü on ḳul hüva'l-lāhu aḥadu oḳısun...* [201b/16-202a/2].

4.2.4. Açıklamalı cümleler

Üzerinde çalışılan metinde cümle içinde ara cümlelere de özellikle vurgu amacı ile yer verilmiştir. Bunlar iki şekilde karşımıza çıkar: 1. Cümle olarak: *zamir + kim + zamir + (cümle kuruluşunda zamirin yerine geçtiği) isim + zamir + cümlenin diğer öğeleri*. Burada kuvvetli anlatım amacıyla ara cümleli bir ifade görülmektedir: *ḳıyāmatta men, kim men Cibrīl men, anğa Burāḳ keltürgey men* [201a/14-15]. *Her kim Tenğri birliğine inanmasa tağı bu du‘āğa inanmasa men, kim Cibrīl men, andan bīzār bolğay* [202b/9-10].

2. Kısaltma grubu olarak: *zamir + zamirin yerini tuttuğu isim + cümlenin devamı*. Zamirin yerini tuttuğu isim 1. maddede olduğu gibi, ancak burada kısaltma grubu şeklinde, yine muhtemelen vurgu amaçlı açıklama cümlesi olarak kullanılmıştır. Ara cümlesi yok farz edilirse bu yapıyı, belirtisiz iyelik grubu diye de değerlendirebiliriz: *sen, Muḥammed, şefā‘ati(n)g éçi* [200b/7]. Esas kalıp *sen<inğ> şefā‘ati(n)g éçi*. Diğer bir değerlendirme ile *sen Muḥammed* yapısına kısaltma grubu diyebiliriz. Bu tür kullanımlar konuşma dili özelliği olarak veya yabancı dil etkisi olarak düşünülebilir. Arapçada *Ben Allah* v.b. kullanımlar edebî dilde çok kullanılır.

4.2.5. Birleşik Cümleler

4.2.5.1. Şartlı birleşik cümleler: Metinde kurulan şartlı birleşik cümlelerde, şart unsurunu taşıyan yardımcı cümleler zarf görevindedir: *Yā Muḥammed, her kim ramazān ayında on bişinçi kün ağız açarda bu du‘ānı oḳısalār ferīştahlar kökdin ün bérgeyler* [200b/7-9]. *Yā Muḥammed, seni(n)g ümmetleriñde kim bu du‘ānı oḳısa ḳıyāmatta téginçe rahmat eçinde bolğay* [200b/2-3].

4.2.5.2. Kim'li birleşik cümleler: Bu tür birleşik cümlelerde Farsçadan dilimize geçen ki yerine Türkçe *kim* kullanılmıştır: *Sen tanuḳ bolğıl*

/ kim / kim Tenğri'ning birligine inansa ve seni(n)g peygāambarlıqınğa inansa ve aynı(n)g on üçünçi kün ve on törtünçi kün ve on bişinçi kün rüze tutsalar, tigme ağız açarda bu du 'ānı oqısa [200a/9-12].

4.2.5.3. İç içe birleşik cümleler: Besmeleden sonra metin kurgu olarak bir rivayete dayanır. Anlatan kişi Ali ibn Ebî Tâlib'dir. Şekil olarak metnin tamamına iç içe birleşik cümle denilebilir. Muhtemelen *ħabar* < *oldur kim* > şeklinde bir yapıdan bağlama zamiri düşürülerek veya “rivayet” anlamında *ħabar* ile halk hikâyesi, masal v.b. türlerde görülen anlatıma geçiş tekniği kullanılmıştır. *ħabar*'dan sonra *Mekke imāmlarındın ve Medīne imāmlarındı<n>*, *emīrül-mü'minīne 'Ali ibn Ebī Tālib rağıya'l-lāhu 'anhu ayttı* [199b/11-12].

İç içe birleşik cümlelerde konuşma dilinin etkisiyle *ay(t)-* ve *ti-* olmak üzere birbirini pekiştiren iki fiilin bir cümlede yer almasına sıklıkla rastlanır: Esas cümle öge/öğeleri + *ay(t)-* + Yardımcı cümle(ler) (Nesne görevinde) + *ti-*. *Peygāambar 'aleyhi's-selām aydı. Yā qarındaşım Cibrāyil 'aleyhi's-selāmu, sen dōstum sen hem ümmetlerim dōstı sen., tidi. Kaçan men dünyādın çıksam yarlıgāgay, tidi* [200a/1-6]. *Andan Cibrāyil ayttı 'aleyhi's-selām: Men bu du 'ā küçi birle kökke ağnur men, tidi* [200b/1-2].

İç içe birleşik cümle yapısında *kim*'in kullanılışı: Bu tür yapılar sadece üzerinde çalışılan metne has bir özellik değildir. Bu yapıda da *ay(t)-* ve *ti-* olmak üzere iki fiil, bunların ilkinden sonra *kim* kullanılır. Esas cümle öge/öğeleri + *ay(t)-* + *kim* + Yardımcı cümle(ler) (Nesne görevinde) + *ti-*: *Yā Muħammed, her kim ramažān ayında on bişinçi kün ağız açarda bu du 'ānı oqısalır ferıştahlar kökdin ün bergeyler, aytğaylar kim, "Ay Tenğri kılları, işinğni yangalaşlağıl kim ya 'nı anadan yangala toğmışça boldunğ." tigeyle* [200b/7-12].

Kim ve *ti-* fiili bir arada kullanılır. Esas cümle öge/öğeleri + *kim* + Yardımcı cümle(ler) (Nesne görevinde) + *ti-* (Esas cümlelerin yüklemi): *Andan peygāambar 'aleyhi's-selām, kim men 'acab körer men bu du 'ā fazlından, tidi.*

4.2.6. Devrik cümleler: Üzerinde çalışılan metinde sıklıkla rastlanılan bir yapıdır. Burada da konuşma dilinin etkisi görülmektedir: *Muħammed ögreteyim sanğa* [200a/7], *Sen ögretkil ümmetlerinğe* [200a/7-8].

METNİN TRANSKRİPSİYONU

199b/8 Du‘ā’ü’s-seyfî ve mǎ-semi‘ahü nāfi‘ü inşā’l-lāhü ta‘ālā.

9 Bi’smi’l-lāhi’r-raḥmani’r-raḥīm ve şalla’l-lāhü ‘alā muḥammedin.

10 Başladım Teḡri atı birle, rūzī bergen, yarlıġaġan. **11** Ḥabar, Mekke imāmlarındın ve Medīne imāmlarındı<n> **12** emīrū’l-mü’mīnīne ‘Alī ibn Ebī Ṭālib raḍıya’l-lāhü ‘anhü **13** ayt(t):

‘Bir kün peygāmbar ‘aleyhi’s-selām İbrāhīm maḳāmında **14** érdim. Andın Cibrīl ‘aleyhi’s-selām keldi, ayt(t): **15** Yā Muḥammed, sen yavulaġ ḥariş sen ümmetiḡni tilemege ve seni(n)g **16** ḥarişlıġıḡ için Teḡri ‘azze ve celle yarlıġadı, **200a/1** ‘afuv ḳıldı, tidi.

Peygāmbar ‘aleyhi’s-selām aydı: Yā ḳarındaşım **2** Cibrāyil ‘aleyhi’s-selāmu, sen dōstum sen, hem **3** ümmetlerim dōstı sen. Maḡa bir du‘ā öġretgil, men **4** ümmetlerimge öġreteyim, tidi. Ḳaçan men dūnyādın **5** ḳıḳsam ümmetlerim bu du‘ānı oḳısalar kerek, Teḡri **6** ‘azze ve celle anlarnı yarlıġaġay, tidi.

Andın Cibrīl ‘aleyhi’s **7** –selām ayt(t): Muḥammed, öġreteyim saḡa ve sen öġretkil **8** ümmetleriḡe ve taḳı sen, tanuḳ bolġıl kim, kim Teḡri’ **9** -yi(n)g birligine inansa ve seni(n)g peygāmbarlıġıḡa inansa **10** ve aynı(n)g on üçünçü kün ve on dōrtünçü kün ve **11** on bişinçü kün rūze tutsalar tigme aġız **12** açarda bu du‘ānı oḳısa.

Peygāmbar ‘aleyhi’s-selām ayıt(t): **13** Ḳamuġ türlü yazuḳḳa keffāret bolġay bu du‘ā, ‘arş tegre- **14** sinde bitiglü-turur ve uḳmaḳta bitiglü-turur. Ḳıyāmat **15** küninde uḳmaḳ ḳapuġları<nı> bu du‘ā birle açġaylar.

16 Andan Melekü’l-mevt ayıt(t), ‘aleyhi’s-selām: Men mü’mīnler **17** cānın bu du‘ā küçi birle alur men, tidi.

Andan **200b/1** Cibrāyil ayt(t), ‘aleyhi’s-selām: Men bu du‘ā küçi birle kökke aġnur **2** men, tidi. Yā Muḥammed, seni(n)g ümmetleriḡde kim bu du‘ānı **3** oḳısa ḳıyāmatġa tigiḡe raḥmat eçinde bolġay, tidi. **4** Gür ‘azābındın imin bolġay, éki cihān ḳayġusıdan **5** fāriġ bolġay, tamuġ otından mu‘āf¹², ölümden, zālīm **6** sultānlar öçürinden imin bolġay. Ḳıyāmatta, sen

¹² Bu kelimenin okunuşu konusunda tereddüt var. Metinde yazılı olduġu şekilde bir kelime bulunamadı: مُعْجَافٌ

7 Muḥammed şefā'ati(n)g eçinde bolğay. Yā Muḥammed, her kim ramazān 8 ayında, on bişinçi kün ağız açarda bu du'ānı 9 oқısalар, feriştahlar kökdin ün birgey- 10 ler, aytğaylar kim: Ay Tenğri қulları, işinğni 11 yangalaşlağıl kim ya'nī anadan yangala toğmışça bo- 12 lduñg, tigeyle¹³.

Andan Cibrīl 'aleyhi's-selām 13 ayıt(t)ı: Yā Muḥammed, eger tinğizler қamuğ midād bolsa, dünyā 14 eçindeki ağaçlar¹⁴ қamuğ қalem bolsa, ādemīle(r) ve perī- 15 ler ve cinnīler қamuğ yazğuçı bolsalar, қıyāmat- 16 ğa tiginçe yazsalar henüz bu du'ā fazlna yetmegeyle. 17 Қанқı kişi bu du'ānı oқısa tamuğdan āzād bolğay, 201a/1 қанқı kişi bu du'ānı oқısa, қayğusı yazarsa ketergey, 2 ne hācatı bar érse revā қılğay taқı éki muқarreb 3 feriştah, müzdin bergey taқı tört mürsel 4 peyğāambar, <sevābın>¹⁵ birgey. Bu feriştahlarda Cibrīl 5 ve Mikāyil, müzdin birgey; peyğāambarlarda İbrāhīm, 6 Mūsā ve 'Īsā ve Muḥammed, müzdin birgey.

Andan Peyğāambar 7 'aleyhi's-selām kim: Men, 'acab körer men bu du'ā 8 fazlından, tidi.

Andan Cibrāyil ayıt(t)ı, 'aleyhi's- 9 selām: Yā Muḥammed, öğretkil ümmetleringe, kim bu du'ānı 10 bir yolu oқısa yüzi yaruқlıқı қıyāmat 11 küni ay tik on törtünçi tünine mengizer 12 bolğay. Қıyāmat hālıқları 'acabā қılğaylar, kim bu 13 peyğāambar bu, tigeyle. Dağın kim bu du'ānı қamuğ 14 'ömrinle bir қurla oқımış bolsa қıyāmatta men kim, men 15 Cibrīl men, anğa Buraq keltürgey men, eyeri 16 kızıl yāқut bolğay, yügeni yaşıl zümerceddin 17 bolğay. Ün kelgey, Tenğri 'azze ve celle ayıtğay kim: 201b/1 Yā қulum, mingil bu Buraq'қа, uçmaqқа bargıl, tige. Andan 2 feriştahlar ayğaylar: Yā Rabbī, sen yegrek bilür sen 3 kim bu қulunğ қamuğ 'ömrinde bir kez bu du'ā(n) oқımış 4 bolğay érdi. Tenğri'den fermān keldi Rıdvan'ğa: 5 Yā Rıdvan, uçmaqқа kevürgil bu қulumnı, tige y ve Muḥammed 6 savçığa қonşı қılğıl, tige.

Andan Cibrīl 'aleyhi's-selām 7 ayıt(t)ı: Kim bu du'ānı bir қurla oқısa, kerek ér bolsun 8 kerek 'avrat bolsun, Tenğri 'azze ve celle munlarğa hıç 9 'azāb қılmağay; eger munları(n)g yazuқ(ları) tenğizler 10 köpükinçe ve yağmırlar tamlasınça bolsa ve ağaçlar yapraqı sa- 11 қışınça¹⁶ bolsa ve

¹³ Metinde *tigeylemi* şeklinde yazılmıştır.

¹⁴ Metinde *ağaylar* (أَغَايِلَار) yazılı. Böyle bir kelime tarafımızdan bulunamadı. Metinde anlam dikkate alınarak bu şekilde değerlendirildi.

¹⁵ Metinde tam olarak okunmuyor.

¹⁶ Metinde sakısınça (سَا قِيسِيْنْچَا) yazılı.

uçmak halkı ve tamuğ halkı sa- 12 kışınça ve Kaf tağı ağırınça yazuķı bolsa Tenğri 13 ‘azze ve celle kamusın yarlıgağay, ‘afuv kılğay.

Andan Cibril 14 ‘aleyhi's-selām ayıt(t)ı: Yā Muḥammed kim bu du‘ānı beş kurla oķısa, 15 andan sağ yanın yatsa seni tüşinde körgey, tidi. 16 Yā Muḥammed, kimni(n)g kayğusı bar érse kitergey ya sökliği 17 bar érse kitergey. Ya oğul-kız hācatı bolsa 202a/1 ya oğrı nese alsa tört rek‘at namaz kılson, tigma 2 rek‘atta bir el-ḥamdü, on kul hüva'l-lāhu aḥadü oķısun, 3 Tenğri ‘azze ve celle oğul-kız rüzī kılğay 4 ve kayğusın bitmekliğine ‘āfiyetlik rüzī kılğay, 5 ne hācatı bar érse revā kılğay.

Andan Cibril ‘aleyhi’ 6 s-selāmu ayıt(t)ı: Yā Muḥammed taķı ‘acīb neşe aytayım sanğa, 7 tidi. Kańķı kişini(n)g borcı bolsa bu du‘ānı bir 8 kurla oķısa Tenğri ‘azze ve celle borcını kingez ötemek 9 rüzī kılğay.

Andan Peyğamber ayıt(t)ı ‘aleyhi's-selāmü: 10 Men ġāzılıķķa barduķumda bu du‘ānı oķur 11 érdim. Tenğri ‘azze ve celle mańğa nuşret bérür irdi.

12 Andan Ebū Bekr-i şıddıķ rağiya'l-lāhü ‘anhü öğütin tuttum. 13 Kańķı vaķtın kim bu du‘ānı oķısa peyğāmbarnı 14 tüşinde körer irdi¹⁷.

Andan ‘Ömer ibnü'l-Ḥaṭṭāb 15 ayıt(t)ı, rađiya'l-lāhü ‘anhü: Kačan kim bu du‘ānı oķısa<m> 16 Tenğri ‘azze ve celle mańğa nuşret bererdi.

Andan ‘Oşmān 17 ibn ‘Affān ayıt(t)ı, rağiya'l-lāhü ‘anhü. Men Qur‘ān'ı unıtımış 202b/1 erdim. Peyğāambar ‘aleyhi's-selām mańğa bu du‘ānı öğretti, anda 2 barça Qur‘ān'ı körmeyin ḥatm kıldım.¹⁸

Andan ‘Ali 3 ibn Ebī Tālib ayıttı rağiya'l-lāhü ‘anhü:¹⁹ körer men 4 kim bu du‘ānı kürtü köngil birle oķısa men tağ 5 üzre ol²⁰ tağ bürigey irdi, tidi. Eger su üzre 6 oķısa (men) niyyet birle ol²¹ su turğay. İr anı(n)g 7 üçün kim Tenğri ‘azze ve celleni(n)g uluğ atları 8 bu du‘ā içinde bar durur.

Her kim Tenğri birliğine 9 mansa tağı bu du‘āğa inanmasa, men kim Cibril men, 10 andan bızār bolğay, tidi. Dağı²² her kim bu du‘ānı 11 bilseler dağın müslimānlarğa öğretmese- 12 ler ol kişiler uluğ ‘azāblu bolğaylar Tenğri'den 13 celle celālehü; egir öğretseler yetmiş halk İsmā‘il 14

¹⁷ Metinde *irdim* şeklinde yazılı.

¹⁸ Metinde burası silik, okunmuyor.

¹⁹ Metinde burası silik, okunmuyor.

²⁰ Metinde ل او yazılı.

²¹ 202b/5 satırdaki yazımla aynı.

²² Metinde داعی yazılı.

peygâmbar oğlanlarından satun alıp kendü 15 altını birle azâd kılmışça müzdi bolğay; 16 egir kim érse bu du‘ânı oqımağa bilmez bolsa, yazdur- 17 sa, kendü birle tutsa, Tenğri tebâreke ve ta‘âlâ 203a/1 ol kulğa oqımış müzdin birgey taqı yüz mi(n)g 2 belâdın imin kılğay, evvel yir belâsından imin 3 bolğay ve kök belâsından imin bolğay ve zâlim 4 sulţânlar öçürindin imin bolğay taqı eger kim 5 érse bu du‘ânı köni köngili birle boyuna kötürse 6 türlü ni‘metleri eksilmegey taqı her kim érse 7 bu du‘ânı yazdursa öldükte kendü birle koydu- 8 rsa Münkir ve Nekir sorısından cavâb bérme esendi 9 bolğay ve gür ‘azâbın körmegey ve kıyâmatğa 10 téginçe uçmaq ni‘meti andan eksilmegey, 11 barça vaqıt(t)a rahmat éçinde bolğay.”

Yâ ilâhe'l-‘âlemîn 12 ve yâ hayru'n-nâşirîne bi-rahmetike yâ erhame'r-rahimîn ve'l-ğamdü li'l-lâhi 13 vağde ve şalla'l-lâhü ‘alâ seyyidinâ Muhammed<in> ve âlihî ve şahbihî ve sellim.

Notlar

200a/9 *tenğriyi(n)g* (تَنكِرِييْكَ) : Burada noktaların sıklıkla yapılan bir yazım yanlışıyla yerlerinin değıştiğı düşünülebilir; ancak çok açık bir şekilde ek (يْكَ) olarak belirtilmiş. Anadolu sahası metinlerinde ilgi durumu ekinin ünlü ile ya da ünsüzle başlaması, bunların kelimelerde kullanılışı dikkat çekicidir.

200a/10 *aynu(n)g on üçünçi kün ve on dörtünçi kün ve on bişinçi kün* bu yapıda iyelik eki düştüğü görülür. Metinde esas itibariyle gibi belirtisiz isim tamlaması yapısı tercih edilmektedir: *mü'minler cānı* [200a/15], *du‘ā küçi* [200a/16], *tenğizler köpüki* [201b/10], *uçmaq halkı* [201b/11] v.b. Sadece şu iki tamlama belirtilidir: *Tenğri'ning birliğı* [200a/8-9], *kanğı kişini(n)g borcu* [202a/7].

200a/16 **Meleki'l-mevt**: (الموت مَلِك) şeklinde harekelenmiş. Bir ses hadisesi olmayıp yazım yanlışı olsa gerek.

200b/11 **yangalaşla-** (عِيلُ يَنْكَالَاشَلَا) < yanğı+ la - ş + la- “yenilenmek, tazelemek”. *yanğala* [200b/11] < yanğı + la “henüz, yeni”. Kökte ünlü genişlemesi hadisesi vardır.

Bu kelime de *köngil*, *kingez* gibi harekelenmiştir. Kalın sırada olduğunu bildiğimiz bu kelime bizi bu metinde –nğ ayrışması değıerlendirmesinden uzaklaştırmaktadır. Şayet bir ayrışma olsaydı kelime –nğ ile yazılmalıydı. Yine de önce harekelemede bu ses hadisesinin gösterilmesi daha sonra harflerde değışimin yazılması göz ardı edilmemelidir düşüncesindeyiz.

Bu kelimeye Mukaddimetü'l-Edeb'te *y(a)gıla-* “yenilemek”²³ şeklinde rastlıyoruz. Özbekçede de kelime ince sırada *yengillamak*, *yengillaşmak* şekillerinde ve “ 1. Ağırılığı kalmayıp yengil bolıp kalmak, yengillamak. 2. yengil küçmak, asanlaşmak. 3. *köçma* Ruhîy azabdan yaki taşvişdan kutulıp yengil tartmak. 4 *köçma* Yengil tartmak, sagayıp özini yahşı his etmek” anlamlarıyla kullanılır²⁴.

Clauson kelimeyi kalın sırada *yaŋıla-* olarak madde başı yapar. Azeri ve Osmanlı sahasında yenile- (yeŋile-) olduğunu tespit ederek kalın sıradaki şeklinin Kıpçakçada olduğuna işaret eder²⁵.

200b/13 *eger* [ayrıca 201b/9, 202b/5, 203a/4] / *egir* [202b/13, 202b/16] < F. eger “eğer”. Kelime metinde 4 kez *eger*, 2 kez de *egir* şekli tespit edilmiştir. Kıpçak sahası metinlerinde bu edatın ikinci hecesindeki ünlünün darlaşmış şekli de kullanılmaktadır. Codex Cumanicus'un dizininde her iki şekil verilmekte ise de alınan örnekler hep *egir* şeklindedir²⁶.

201a/1 *ķayġu* < ķad-ġu. Bu kelime metinde günah, suç, kötü amel karşılığında kullanılıyor: *ķanķı ķiři bu du‘ānı oķısa ķayġusı yazarsa ķetergey* “Kimin günahı varsa bu duayı okusa yazılmış olan günahı giderilecek”. Kelime Orta Türkçe dönemine ait metinlerde esas olarak “dert, keder, endişe, kaygı” anlamlarıyla kullanılıyor. Eski Türkçe döneminde *ķadaġ* “günah, suç, kusur, kötülük” anlamlarındadır.

201a/2 *ēki* (ايك) (< A.T. é:ki) ve *béş* (بیئش) (<A.T. bé:ş) [201b/14] kelimelerinde metinde *iyki*, *beys* şeklinde ünlü ikizleşmesi olarak değerlendirilebilecek bir yazım bulunur; ancak her iki kelimenin de farklı yazılışları vardır: *ēki* [200b/4] (harekesiz yazılmakta, metindeki siliklikten dolayı sükûnun olup olmadığı tam olarak belirlenememektedir); on *bişinçi* [200b/8] (y'nin üstünde sükûn yoktur). Bu yazımın kapalı e'yi temsil ettiği veya Oğuz etkisi ile Türkmen Türkçesinde sıklıkla görülen bu ses hadisesine (süyt<*sü:t²⁷) işaret ettiği düşünülebilir. Ana Türkçede uzun ünlülü olarak kabul edilen kelimelerde bu uzun ünlüden sonra bir *y* türemesi yoluyla ünsüz ikizleşmesi meydana gelir. Yine *biş* kelimesinin KKZLT'de üzerinde çalışılan

²³ Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb*, Ankara 1988, s. 203.

²⁴ Z. M. Marufov, *Uzbek Tiliniŋ İzohlu Lugatı*, Moskva 1981, I., 248.

²⁵ Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972, s. 972.

²⁶ Ali Fehmi Karamanlıoġlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara 1994, s. 108-109.

²⁷ Prof. Dr. Talat Tekin, XI. Yüzyıl Türk Şiiri, Ankara 1989, s. 195.

metinde olduğu gibi harekelendiği ve *béyš* biçiminde transkripsiyonlandığı tespit edilmiştir²⁸.

201a/13 *dağın* (دَغِين) [ayrıca 202b/11] < tağ + ı - n “ve, hem, lâkin”. Necmettin Hacıeminoğlu Kıpçak sahasında kullanılan teg edatından bahsederken dağın edatına da yer verir ve “bu sahada, daha çok ağız hususiyeti olması gereken bir de *dağın* / *dağın* şekli vardır” diyerek örneklendirir²⁹. Codex Cumanicus'ta da görülen bu edatı Karamanlıoğlu Harezmi şiveleri arasında gösterir³⁰.

201b/14 *ķurla* [ayrıca 202a/8, 201a/14] < *ķur - la “defa, kez” Kıpçak sahasına mahsus edatlardan biridir. Daha ziyade *bir ķurla* olarak geçer³¹. Bu edat yanında aynı anlamda *yolı*, *kez* de görülür; ancak *ķurla* 3 defa kullanılırken *kez* ve *yolı* birer kere kullanılmıştır.

201b/16 *söklük* < *sö - k + lik veya sö - k + e - l + lik “hastalık”. Metinlerde *sökel*, *sögel*, *sögti* şekillerine rastlanmış³², ancak aynı kökten genişlediği düşünülen *söklük* şekline rastlanmamıştır.

202a/1 oğrı: Yazıda yuvarlak ünlülerin geniş veya dar oluşları maalesef belli olmamaktadır. Biz de bu kelimedede daha önce okunan metinlere dayanarak o'lu şekli tercih ettik³³.

202a/6 *neşe* / *nişe* (Aþn) < ne + çe Yalnız EH ile TZ'de geçen *neşe* sözcüğünün EH'de Türkm. olduğu ve “nelük” karşılığında kullanıldığı kaydedilmektedir³⁴. Metinde “şey, ne” anlamındadır.

Çalışılan metinde *nese* < ne ise “*nesne*, *şey* [202a/1]” ile aynı anlamdadır. Bu kelimedede belki de bir yazım hatası vardır.

202a/8 *kingez* (كِنَكَز) < *king + e - z “geniş, ferah” anlamında. Bu *king* kökünden türediği düşünülen *kenğes* / *kenge:z*³⁵, *king*³⁶ (D.L.T.: 68), *kenği*³⁷,

²⁸ Prof. Dr. Recep Toparlı, Prof. Dr. Sadi Çögenli, Doç. Dr. Nevzat H. Yanık, *El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara 1999, s. 103.

²⁹ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul 1974, s. 93.

³⁰ Fattah Abdullayev, *Özbek Tilinñ Horezm Şevaları*, Taşkent 196, s. 191.

³¹ Necmettin Hacıeminoğlu, *a.g.e.*, s. 313.

³² Gerard Clauson, *a.g.e.*, s. 820; Besim Atalay (1970), *Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara 1972, s. 290.

³³ Prof. Dr. Recep Toparlı, *İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtin*, TDK Yay., Ankara 1992, s., 577; Nuri Yüce, *a.g.e.*, s. 161.

³⁴ Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 92.

³⁵ Gerard Clauson, *a.g.e.*, s. 734.

³⁶ *Divanü Lügat-it-Türk Dizini*, T.D.K. Yayını, Ankara 1972, s. 68.

³⁷ Willi Bang Kaup (Çev. Şinasi Tekin), Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları, Erzurum 1980, s. 23, 44.

kenġil- v.b. kelimelere de bakarak e- ile fiil gövdesi, sıfat yapma fonksiyonu da olan -z ile genişlemiş olmalı. Mukaddimetü'l-Edeb'de kelime de bir ses hadisesin destekler mahiyette *kegeşlik* “kolaylık” şekli vardır³⁸.

202b/4 *köngil* < köngül [ayrıca 203a/5]. Bu kelime de **düzleşme** görülmektedir: Oğuzcada yuvarlak şekli kullanılan yağ-mur kelimesi de metinde düz şekildedir: *yağ-mır* [201a/10]; ancak bu kelimedeki ekin aslının yuvarlak olup olmadığı konusunda kesin bir görüş söz konusu değildir³⁹. Kazakça, Nogayca gibi Kuzey grubu Türk şivelerinde kelimenin ikinci ünsüzü düzdür.

202b/11 *Her kim bu du‘ānı bilseler* Metinde cümlelerde ara sıra çoğul bir ifadeden sonra fiile de III. çoğul şahıs eki getirilmesidir.

202b/16 *Kim érse bu du‘ānı okımaġa bilmez bolsa*. Bu cümlede Batı Türkçesinde belirtme durumuyla beraber kullanılan bil- fiili, metinde isim unsurunun yönelme durumu eki ile kullanılmaktadır.

203a/8 *esendi* < esen + di <* esen+lig. Bu kelime de teşekkül noktası bakımından -nl- > -nd- benzeşmesi düşünülebilir. -l- / -n- / -d- sesleri arasında nöbetleşme vardır ve Kazak, Kırgız Türkçeleri gibi Kuzey grubuna dahil olan şivelerin özelliğidir.

203a/8 *Münkir ve Nekir sorısından cavāb birmek* Cümlede Batı Türkçesinde yaklaşma durumuyla beraber kullanılan cevāp vermek isime ayrılma durumu eki ile bağlanmıştır.

³⁸ Yüce, a.g.e., s. 139.

³⁹ Hasan EREN, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999, s. 162-163.

SÖZLÜK

A

- 'acab** : (A.) şaşılacak, hayret
'a. kör-: şaşırmak 201a/7
- 'acabā** : (A.) acaba
a. kııl-: şaşırmak 201a/12
- 'acib** : (A.) şaşılacak 202a/6
- aç-** : açmak
ağız aç-: iftar etmek 200a/12
- ādemī** : (A.) insanoğlu, beşer
- 'āfiyetlik** : (< A. 'āfiyet + T. lik) huzur
202a/4
- 'afuv** : (A.) af
'a. kııl-: bağışlamak, affetmek
200a/1
- ağaç** : ağaç
- ağın-** : yükselmek
kökke ağın- 200b/1-2
- ağır** : ağır
- ağız** : ağız
a. aç-: iftar etmek 200a/11
- al-** : almak 202a/1
- al-** : almak (y.f.)
satun al- 202b/14
- 'aleyhi's-selām**:(A.) onun üzerine
selâmet olsun 199b/13
- 'aleyhi's-selāmu**:(A.) onun üzerine
selâmet olsun 202a/5-6
- 'Alī ibn Ebī Tālib**:(A.) (ö.i.) Hz. Ali
202 b/2-3
- altun** : altın 202b/15
- ana** : anne 200b/11
- anğa** : ona (III. t.ş.z.nin yaklaşma
durumu) 201a/15
- anda** : o zaman 202b/1
- andan** : 1. o an, o zaman, sonra
202b/10
2. ondan (III. t.ş.z.nin
ayrılma durumu) 203a/10
- andın** : o an, o zaman 199b/14
→andan 1.
- anı(n)g** : onun (III. t.ş.z.nin ilgi
durumu) 202b/6
- anlarnı** : onları (III. ç.ş.z.nin belirtme
durumu) 200a/6
- 'arş** : (A.) dokuzuncu gök 200a/13
- at** : ad, isim 199b/10
- uluğ at: esmâ-yı hüsnâ 202b/7
- 'avrat** : (A.) kadın 201b/8
- ay** : ay, senenin on ikide biri
201a/11
- ay** : (ü.e.) ey 200b/10
- ay-** : söylemek 200a/1→ ayıt-
- ayıt-** : söylemek, anlatmak,
açıklamak → ay- 202a/6
- 'azāb** : (A.) sıkıntı, eziyet
a. kııl- 201b/9
'a.+ı (gür 'a. körme-) 203a/9
- 'azāblu** : (< A. 'azāb + T. lu) azaplı,
ıstıraplı
'a. bol-: cezalandırılmak
202b/12
- āzād** : (F) kurtulmuş, hür
ā. bol- 200b/17
ā. kııl- 202b/15
- 'azze ve celle**:(A.) aziz ve celil olan
(Allah) 199b/16

B

- bar** : var
b. durur 202b/8
b. érse 201b/16, 201b/17,
202a/5
- bar-** : gitmek; ulaşmak

	ğāzīlīkka bar- 202a/10	bīzār bol- 202b/10
	uçmaḳka bar- 201b/1	borcu bol- 202a/7
barça	: bütün, her 203a/11	esendi bol- 203a/9
belā	:(A.) bela 203a/2	fāriḡ bol- 200b/5
ber-	: vermek ; (y.f.)	imin bol- 200b/4
	rūzī ber- 199b/10	ḳalem bol- 200b/14
	mūzdin ber- 203a/1	keffāret bol- 200a/13
	ün ber-: seslenmek 200b/9	meḡizer bol- 201a/12
	nuṣret berür irdi 202a/11	midād bol- 200b/13
bēṣ	: beṣ → on bişinçi 201b/14	oḳımaḡı bilmez bol- 202b/16
bil-	: bilmek; (y.f.) muktedir olmak	oḳımış bol- 201b/4
	oḳumaḡa bilmez bol-: okumaya muktedir olmak 202b/16	raḡmat eçinde bol- 200b/3
bir	: 1. (b.s.) bir 200a/3	şeḡā‘at eçinde bol- 200b/7
	b. ḳurla 201a/14	tanuḳ bol- 200a/8
	2. (sayı ismi) bir 202a/2	yazḡuçı bol- 200b/15
	b. yolu: bir kez 201a/10	borc : (Sogd.) borç
bir-	: → ber- 201a/6	b. bol- 202a/7
birle	: 1. (s.ç.e.) ile 200a/15	boyun : boyun 203a/5
	kendü b. tut- 202b/17	bu : 1. (i.s.) bu 200a/12→ mu
	2. (b.e.) ile 202b/6	2. (işaret zamiri) bu 201a/13
birlik	: birlik, teklik 200a/9	Buraḳ : (A.)(ö.i.) Hz. Muhammed'in Miraç'ta bindiḡi binek 201a/15
birmek	: vermek → ber- cevāb bir- 203a/8	büri- : bükülmek, eğilmek 202b/5
Bi'smi'l-lāhi'r-raḡmāni'r-raḡim ve şalla'llāhu ‘alā Muḡammedin	:(A.) Rahman ve rahim olan Allah'ın adı ile ve salat ve selām Hz. Muhammed'in üzerine olsun. 199b/9	C
bitiḡlü	: yazılı 200a/14 (2)	cān : (F.) can 200a/16
bitmeklik	: bitme, yok edilme 202a/4	celle celālehu :(A.) Yüce olsun! 202b/12- 13
bīzār	:(F.) rahatsız	cevāb : (A.) cevap 202b/16
	b. bol- 202b/10	sorusından c. bir- 203a/8
bol-	:(y.f.) olmak 200b/11-12	Cibrāyil : (A.< Cebrā'il) (ö.i.) dört büyük melekten biri 201a/8→ Cibrīl
	azāblu bol- 202b/12	Cibrīl : (A.< Cebrā'il) 200b/12→ Cibrāyil
	āzād bol- 200b/17	cihān : (F.) dünya 200b/4

cinnî : (A.) cin taifesinden olan
200b/15

Ç

çık- : ayrılmak, gitmek
ç-sam (dünyâdın çık-: ölmek)
200a/5

D

dağı : (c.b.e.) ve, ayrıca → tağı,
tağı
d. 202b/10

dağın : 1. bundan başka, ayrıca
201a/13
2.-dığı hâlde; bununla
birlikte 202b/11

döst : (F.) dost 200a/3

du'â : (A.) dua 200a/3

dünyâ : (A.) dünya 200b/13
dünyâdın çık-: ölmek 200a/4

E

Ebü Bekr-i şiddik: (ö.i.) Hz. Ebu Bekir
e. 202a/12

eç : → éç 200b/3
e.indeki 200b/14

éç : iç, içinde, -de (bulunma)
é.inde (raḥmat é. bol-:
korunmak, korumada olmak),
203a/11

é.inde (şefâ'at é. bol-) 200b/7

eger : (F.) (Cümle başı edatı)
şayet; her ne kadar 201b/9

egir : 202b/13, 202b/16 → eger

éki : iki 200b/4, 201a/2

eksilme- : eksilmemek 203a/10

Emîrî'l-mü'minîne 'alâ ibn Ebî Tâlib
: (ö.i.) Hz. Ali 199b/12

ér : erkek 201b/7

er- : imek (Cevherî fiil) → ir-, ér-
e.-dim 202b/1

ér- : imek (Cevherî fiil) → ir-, er-
é.-di 201b/4
é.-dim 199b/14, 202a/11

esendi : kolay

e. bol- 203a/8

evvel : (A.) önce 203a/2

eyer : eyer 201a/15

F

fârîğ : (A.) kurtulmuş, müsterih
f. bol- 200b/5

fazl : (A.) üstünlük, erdem

f. yet- 200b/16

ferîştah : (F.) melek 201a/3

fermân : (F.) emir, buyruk 201b/4

G, Ğ

ğâzîlik : (<A. ġâzî + T. lık) gazilik
ğ.ka bar- 202a/10

gür : (F.) kabir. 200b/4

g. 'azâbı 203a/9

H, Ĥ, Ħ

ḥabar : (A.) rivayet 199b/11

ḥâcat : (A.) ihtiyaç 201a/1

ḥ.1 bol- 201b/17

ḥalîk : (A.) insanlar, halk 202b/13

→ ḥalḳ

ḥalḳ : (A.) insanlar, halk 201b/11
(2)

el-ḥamdü : (A.) Fatıha suresi 202a/2

ḥarîş : (A.) hırslı, fazla istekli
199b/15

	namāz kı1- 202a/1		boyuna kötür-: boyuna
	revā kı1- 201a/2		kaldırmak, boyuna takmak
	rūzī kı1- 202a/3		dolayısıyla yüksekte tutmak
kılma-	:(y.f.) etmemek		203a/5
	‘azāb kı1- 201b/9	kul	: kul 201b/3
kıyāmat	:(A) kıyamet 201a/12	kul hüva'l-lāhu aḥadu: (A.) İhlās suresi	202a/2
	ķ. küni 200a/14	Ḳur'an	:(A.) Kuran 202a/17
kız	: kız	ķurla	: defa, kez
	oğul-kız: evlat 201b/17		bēş ķ.201b/14
kızıl	: kızıl 201a/16		bir ķ. 202a/8
kim	:(s.z.) kim 202b/4	küç	: güç 200b/1
	her kim 200b/7	kün	: gün 199b/13
kim	: 1. (b.z.) ki 202b/9		ķıyāmat k.) 201a/11
	2. çünkü 200b/11	kürtü	: saf, temiz ; imanlı
kim érse	: kimse 203a/4-5		k. köngil: saf, temiz gönül.
	her kim érse 203a/6		Mec. inanarak, yürekten
kingez	: kolay 202a/8		202b/4
kişi	: kişi 201a/1		
ķonşı	: komşu		
	ķ. kı1- 201b/6		
ķoydur-	:yerleştirmek, <i>mec.</i> Gömmek		
	203a/7-8	maķām	:(A.) durulan yer, makam
kök	: gök, gök yüzü 203a/3		m.ında érdim (→ ibrahīm)
	k. ağın-: göğe yükselmek		199b/13
	200b/1	maḡa	: → men
köni	: doğru, iyi	Medīne	:(ö.i.) Medine 199b/11
	k. köngili birle: iyi niyetle	Mekke	:(ö.i.) Mekke 199b/11
	203a/5	Melike'l-mevt: (A.) Azrail 200a/16	
köngil	: gönül	men	:(I t.ş.z.) ben 200a/3
	kürtü k. 202b/4		maḡa: bana 200a/3
	köni k. birle: inanarak 203a/5	mengize-	: benzemek
köpük	: köpük 201b/10		m-r bol- 201a/11
kör-	: görmek 202a/14	midād	:(A.) mürekkep 200b/13
	k-er men ki: biliyorum ki,	Mikāyil	:(ö.i.) dört büyük melekten
	eminim ki 202b/3		rızkların bölünmesiyle
körme-	: görmemek		görevli olanı 201a/5
	gür ‘azābın kör- 203a/9	min-	: binmek 201b/1
kötür-	: kaldırmak, yukarıda tutmak	mu	:(i.s.) bu → bu 201a/4

M

mu'âf	:(A.) ayrı tutulmuş, başışlanmış 200b/5		o. nese al-: gizli bir şeyi, isteği olmak 202a/1
Muhammed	:(ö.i.)Hz.Muhammed 199b/15	oğul	: evlat o.-kız: evlat 201b/17
muğarreb	:(A.) yakın 201a/1	okı-	: okumak →oğu- 201b/14 su üzre okı- 202b/6
munlar	: → mu	okımağ	: okumak → oğu- <i>okumağa bilmez bol-</i> : okumaya muktedir olmamak 202b/16
Müsâ	:(ö.i.) Hz. Musa 201a/6	okı-	: okumak → okı- 202a/10-11
mü'min	:(A.) İslâm dinine inanmış, müslüman 200a/15	ol	:(i.s.) o 202b/6
Münkir	:(ö.i.) mezarda soru soracak olan iki melekten biri M. ve Nekir 203a/8	on	: on 202a/2
mürsel	:(A.) (kitap) gönderilmiş 201a/3	on beşinçi	: on beşinci 200b/8
müslimân	:(A.) müslüman 202b/11	on dörtünçi	: on dördüncü 201a/11
müzd	:(F.) mükafat, sevap bol- 202b/15 m. bir- 203a/1	on üçünçi	: on üçüncü 200a/10
		'Osman ibn 'Affân	:(ö.i.) Hz. Osman 202a/16-17
		ot	: ateş tamuğ otı 200b/5

N

namâz	:(F.) namaz n. kııl- 202a/1
ne	:(s.z.) ne 201a/1
Nekir	:(ö.i.) Mezarda soru soracak olan iki melekten biri Münkir ve N. 203a/8
nese	: şey 202a/1
neşe	: şey 202a/6
ni'met	:(A.) nimet 203a/10
niyyet	:(A.) niyet 202b/6
nuşret	:(A.) başarı; yardım n. bér- 202a/11

O

oğlan	: evlat <i>mec.</i> : soy 202b/14
oğrı	: gizli

Ö

öçür	: öc, intikam, zulüm 203a/4
öğret-	: öğretmek 202b/1
öğretme-	: öğretmemek 202b/11-12
öğüt	: öğüt, söz ö. tut-: öğüt tutmak, sözünü hatırlamak 202a/12
öl-	: ölmek 203a/7
ölüm	: ölüm 200b/5
'Ömer ibnül-Hattâb	:(ö.i.) Hz. Ömer 202a/14
'ömr	: ömür, hayat 201a/14
ötemek	: ödemek 202a/8

P

perî	:(F.) peri 200b/14-15
-------------	-----------------------

peygâmbar : (F.) elçi, peygamber; Hz. Muhammed 202b/1
peygâmbarlık: peygamberlik 200a/9

R

Rabbî : (A.) Rabbim
yâ r. 201b/2
rağıya'l-lâhu 'anhu: (A.) Allah ondan razı olsun. 202b/3
rahmat : (A.) koruma, rahmet
203a/11
r. eçinde bol- 200b/3
ramazân : (A.) ramazan (ayı) 200b/7
rek'at : (A.) rekât 202a/2
revâ : (F.) uygun
r. kı1-: uygun görmek, tensip etmek 202a/5
Rıdvan : (ö.i.) Cennetin kapıcısı olan büyük melek 201b/4
rûze : (F.) oruç
r. tut- 200a/11
rûzî : (F.) rızık, nasip, kısmet
r. bérge: Rahman 199b/10
r. kı1- 202a/3

S

sağ : sağ 201b/15
saķış : sayı 201b/10-11
sańga : → sen
satun : satın
s. al- 202b/14
sevâb : (F.) sevap 201a/4
savçı : elçi, peygamber 201b/6
sen : (II.t.ş.z.) sen 201b/2
sańga: sana 202a/6, 200a/7
seni: seni 201b/15
seni(n)g: senin 199b/15
seni : → sen

seni(n)g : → sen
soru : soru 203a/8
söklük : hastalık 201b/16
su : su 202b/6
sultân : (A.) sultan, hükümdar
203a/4

Ş

şefâ'at : (A.) birinin suçunun affı için aracılık ve iltimas 200b/7

T, T

tağ : dağ 202b/4
t. büri- 202b/5
Kaş t. 201b/12
tağı : (b.e.) ve, hem de → taķı,
dağı
202b/9
taķı : (b.e.) ve, ve de, yine, ayrıca,
.....le birlikte, bundan başka
→ tağı, dağı
203a/6
ve t. 200a/8
tamla : damla 201b/10
tamuğ : cehennem 200b/17
tanuķ : tanık
t. bol- 200a/8
Tebâreke ve ta'âlâ: (A.) Mübarek ve
yüksek olsun! 202b/17
teginçe : (s.ç.e.) -e kadar, → tiginçe
kıyâmatğa t. 203a/10
tegre : etraf, çevre 200a/13-14
Tengri : Allah 202b/12
ti- : demek, söylemek 200b/12
tige : (s.ç.e.) diye, diyerek 201b/6
tiginçe : (s.ç.e.) -e kadar → teginçe
200b/3, 200b/16

tigme	: her 202a/1
tik	:(benzetme edatı) gibi 201a/11
tilemek	: istemek 199b/15
tingiz	: deniz 201b/9
toğ-	: doğmuş t.+mış 200b/11
tört	: dört 202a/1
tur- (1)	: durmak 202b/6
tur- (2)	:(y.f.) -d ^r →dur- 200a/14
tut- (1)	: kabul etmek, benimsemek kendü birle tut-: beraberinde tutmak, üzerinde taşımak 202b/17 öğütün tut-: iyice düşünmek 202a/12
tut- (2)	:(y.f.) tutmak rûze tut- 200a/11
tün	: gece 201a/11
türlü	: türlü, çeşitli 203a/6 kamuğ t. 200a/13
tüş	: rüya t. kör- 202a/14

U

uçmak	:(<Sogd.) cennet 201b/5 u.ka (u.bar-) 201b/1
uluğ	: 1. ulu, en büyük, yüce 202b/7 2. çok 202b/12
unut-	: unutmak 202a/17

Ü

üçün	: için,-den dolayı 202b/7
ümmet	:(A.) bir peygambere inanıp bağlanan topluluk 201a/9
ün	: ses ü. bir-: seslenmek 200b/9

üzre	: ü. kel- 201a/17 : üstüne 202b/5 (2)
-------------	--

V

Vakıt	:(A.) vakit, zaman → vaqt 203a/11
vaqt	:(A.) vakit, zaman 202a/13
ve	:(F.) (b.e.) ve 203a/9 v. takı 200a/8

Y

ya	:(b.e.) ya, veya 202a/1
yā	:(F.) (ü.e.) ey 202a/6
ya ya	:(k.d.e.) ya ya 201b/16-17
yağmır	: yağmur 201b/10
yākūt	:(A.) yâkut, değerli bir süs taşı 201a/16
yan	: taraf y. yat- 201b/15
yangala	: yenice, henüz y. toğmişça 200b/11
yangalaşla-	: yeni baştan ele almak, tazelemek. 200b/11
ya'nī	:(A.) (b.e.) yani, çünkü kim y. 200b/11
yapraq	: yaprak y.ı 201b/10
yarlığa-	: şefkat göstermek, bağışlamak →yarlıka- 200a/6 y-ğan (= rahim) 199b/10
yarlıka-	: lutfetmek, şefkat göstermek → yarlığa- 199b/16
yaruklık	: parlaklık 201a/10
yaşıl	: yeşil 201a/16
yat-	: yatmak yanın yat- 201b/15
yavulağ	: pek, çok 199b/15

- yaz-** : yazmak
y-arsa (*kaygusu yaz-*: k. varsa, yazılı ise) 201a/1
- yazdur-** : yazdırmak 203a/7
y.-sa 202b/16
- yazguçı** : yazıcı
y. bol- 200b/15
- yazuğ** : günah 200a/13
- yegrek** : daha iyi
y. bil- 201b/2
- yetme-** : ulaşmak, erişmek
fazlına yet- 200b/16
- yetmiş** : yetmiş 202b/13
- yir** : yer 203a/2
- yolu** : kez, defa
y. (bir y.) 201a/10
- yügen** : dizgin, gem 201a/16
- yüz** yüz, çehre 201a/10
- yüz mi(n)g** : yüz bin 203a/1
- Z**
- zâlim** : (A.) zalim 200b/5, 203a/3
- zümerced** : (A.)zümrüt 201a/16

Kısaltmalar ve Kullanılan İşaretler

()	:Yazılması gereken ses
<>	: Metne ilâve
→	: Bakınız, karşılaştırınız
A.	: Arapça
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.e.	: Bağlama edatı
b.s.	: Belirsizlik sıfatı
b.z.	: Bağlama zamiri
:	: Cilt
c.b.e.	: Cümle başı edatı
CAJ	: Central Asiatic Journal
F.	: Farsça
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
i.s.	: İşaret sıfatı
k.d.e.	:Karşılaştırma ve denkleştirme edatı
KKZLT	: El-Kavânînü'l-Küllîyy Li-Zabt'l-Lügati't-Türkiyye
ö.i.	: Ö.i.
s.	: Sayfa
s.ç.e.	: Son çekim edatı
Sogd.	: Sogdca
s.z.	: Soru zamiri
T.	: Türkçe
TDA	: Türk Dünyası Araştırmaları
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDED	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TM	: Türkiyat Mecmuası
t.ş.z.	: Teklik şahıs zamiri
ü.e.	: Ünlem edatı
v.b.	: Ve başkaları
WZKM	:Wiener Zeitschrift für die Kunde des Mongenlandes
y.f.	: Yardımcı fiil
z.	: Zarf

K a y n a k ç a

- ABDULLAYEV, Fattah, *Özbek Tiliniñ Horezm Şevaları*, Taşkent 1961.
- AKARSU, Dr.Kâmil, *Rumelili Za'îfi Hayatı, San'atı, Eserleri ve Dîvânından Seçmelre*, İstanbul 1993.
- ATA, Dr. Aysu, *Nehcü'l-Ferâdis Dizin-Sözlük*, Ankara 1988.
- ATALAY, Besim, *Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara 1970.
- DEMİRCİ, Jale, "Memlük-Kıpçak Edebiyatına Katkılar", *Türkoloji X*, Ankara, 139-142.
- ECKMANN, János, "Memluk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair", *TDAY Belleten* 1964, Ankara 1965, s. 35-41.
- ERASLAN, Kemal, *Eski Türkçede İsim-fiiller*, İstanbul 1980.
- İNAN, Abdülkadir, "XIII-XV Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve 'Hâlis Türkçe' ", *TDAY Belleten* 1953, Ankara 1953, s. 53-71.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara 1994.
- KAUP, Willi Bang (Çev. Şinasi Tekin), Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları, Erzurum 1980.
- KOMİSYON, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, T.D.K. Yay., Ankara 1972.
- KURIŞCANOV, A.K., *Kitâb Mecmû' Tercümân Türkî ve 'Acemî ve Mağulî ve Fârisî*, Alma-Ata 1970.
- MEREDİTH-OWENS, G.M., *Tezkere of 'Aşık Çelebi*, London 1971.
- MOLLOVA, M. Sofia, "Le Persan des Comans et la Valeur de Certaines Lettres dans le Codex Cumanicus", *WZKM* 78, Wien 1988.
- NEV'Î, *Divan*, (Haz.: Dr. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1977.
- STEİNGASS, F., *Persian-English Dictionary*, 3. baskı, Beirut 1975.
- TEKİN, Prof. Dr. Talat, *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Ankara 1975.
- , "Notes on Some Altaic Harnessing Terms", *CAJ*, 25, Wiesbaden 1981, s. 121-130.
- EZ-ZEMAŞARİ el-Hvârizmî, *Mukaddimetü'l-Edeb*, (Haz.: Nuri Yüce), Ankara 1988.

“DU‘Ā’ŪS-SEYFĪ WRITTEN IN MEMLUK KIPCHAK DIALECT”

Abstract

The pamphlet titled Du‘ā’Ūs-seyfī possibly written by the Ebû Abdullah Muhammed Dimyatî could be accepted in Memluk Kipchak dialect. This text confirms the existent knowledge on the Memluk Kipchak dialect since written in vowel points rather than providing new information. Also, the beliefs related to the Du‘ā’Ūs-seyf are forwarded for consideration, which used very often in the old literature together with its importance for language point of view.

Keywords

Memlûk Kıpçakçası, Du‘ā’Ūs-seyfî, Ebû Abdullah Muhammed Dimyatî.

